

Reformuje celá Evropa

Reforma českého školství není ojedinělým procesem, ale odpovídá vývoji v celé Evropě. Evropské školství v posledních desetiletích, stejně jako společnost, reaguje na novou situaci ve světě. Evropa řeší problémy spojené s globalizací, zaostávání evropského hospodářství, ekologické problémy a další. Úspěšně provedené reformy by měly dát společnostem i ekonomikám členských zemí novou dynamiku. Evropské země dnes směřují ke společnosti vzdělání (knowledge society), v níž jsou hlavním zdrojem rozvoje informace a znalosti a jejich efektivní využívání.

Evropa dnes nemá jednotný vzdělávací systém. Rozmanité národní vzdělávací systémy však mají společné vývojové trendy. Ty jsou definovány na úrovni Unie a vycházejí z inovačních proudů v pedagogické vědě a z prvků, které se osvědčily v systémech úspěšnějších zemí EU (např. severské země).

V obecné rovině se dá hovořit o třech požadavcích na proces učení na prahu 21. století ve vztahu k žákům (co by měli žáci získat) a to:

1. Suma základních poznatků a dovedností
2. Vědění a porozumění pro kreativitu
3. Schopnost aktivní volby hodnot.

Tyto požadavky mají vztah k deseti vizím formulovaným předním evropským pedagogickým expertem Per Dalinem:⁵⁾

1. Život v harmonii s přírodou
2. Život v demokratické společnosti
3. Partnerství v sociálních vztazích
4. Hospodářství pro mírové účely
5. Citlivost pro chudé tohoto světa
6. Život v multikulturní společnosti
7. Porozumění organizaci práce v budoucnu
8. Osvojování nových technologií
9. Péče o zdravý životní styl
10. Podpora kreativity namísto unifikace

⁵⁾Dalin P.: *Schule auf dem Weg in das 21. Jahrhundert*. Neuwied, Luchterhand 1997

8

Mezinárodní komise UNESCO zformulovala ve své zprávě „Vzdělání pro 21. století“ v kapitole „Učení je skryté bohatství“⁶⁾ tyto čtyři pilíře vzdělávání: učit se poznávat, učit se jednat, učit se žít mezi lidmi, učit se být. Tyto pilíře představují doporučení pro členské země EU. Cíle Lisabonské strategie

Od roku 2000 je Evropskou unií pod názvem Lisabonská strategie⁷⁾ realizován program reform, které mají během deseti let (do roku 2010) učinit z Evropy vysoce ekonomicky výkonnou a konkurenceschopnou oblast. O jeho realizaci rozhodly všechny členské státy na zasedání Evropské rady na jaře 2000 v portugalském Lisabonu. Summit v Lisabonu se věnoval lidským zdrojům jako klíčovému prvku ekonomického rozvoje a uložil členským státům Unie, aby přijaly nezbytná opatření k dosažení těchto cílů:

– podstatný každoroční nárůst investic do lidských zdrojů,

- snížení počtu osob ve věku 18–24 let, které mají pouze základní vzdělání a nejsou zapojeny do dalšího vzdělávání, na polovinu do roku 2010,
- přeměna škol na víceúčelová vzdělávací střediska pro široké spektrum cílových skupin, jejich úplné napojení na internet a těsná vazba na podniky a výzkum,
- definování nových základních dovedností (informační technologie, cizí jazyky, technologická kultura, podnikatelství a sociální dovednosti) v evropském rámci a zavedení evropského certifikátu pro základní dovednosti v informačních technologiích,
- rozšíření mobility studentů i učitelů co nejlepším využitím existujících komunitárních programů (např. Leonardo, Socrates a jiné) a větší transparentnosti v uznávání kvalifikací a studia,
- vypracování společného evropského formuláře pro curriculum vitae k usnadnění mobility.

Z těchto a jiných jednání vyplynuly cíle a strategické směry ve vzdělávání:

Cíl 1: Zvýšit kvalitu a efektivitu vzdělávacích systémů členských zemí

- 1.1 Zlepšit přípravu pedagogů
- 1.2 Rozvíjet dovednosti pro znalostní společnost
- 1.3 Každému zajistit přístup k ICT
- 1.4 Zvýšit účast na studiu přírodovědných a technických oborů
- 1.5 Co nejlépe využívat existující zdroje

Cíl 2: Usnadnit všem přístup ke vzdělávání

- 2.1 Otevřít možnosti pro učení
- 2.2 Učinit učení přitažlivějším
- 2.3 Podporovat aktivní občanský život, rovné příležitosti a soudržnost společnosti

Cíl 3: Otevřít vzdělávací systémy širšímu světu

- 3.1 Posilovat vazby se světem práce, výzkumem a celou společností
- 3.2 Rozvíjet ducha podnikání
- 3.3 Zlepšovat učení cizím jazykům
- 3.4 Zvyšovat mobilitu a vzájemné výměny
- 3.5 Posilovat evropskou spolupráci

Vzdělávací soustavy EU

V rámci EU neexistuje jednotná vzdělávací soustava a nedá se hovořit ani o tendencích k jednotné soustavě. Evropa je charakterizována školstvím, které je odrazem historických tradic a kultury jednotlivých členských zemí. Východiska jsou různá, ale dá se mluvit o několika základních tendencích, aplikovaných vždy v závislosti na výchozích situacích jednotlivých zemí. Rozvolňují se centralizované a „dlouhodobě stabilní“ systémy Francie, Německa, středoevropských zemí a „postkomunistických“ zemí. Naopak je v některých zemích zjevné sjednocování velmi různorodých školských institucí zřizovaných náboženskými a sídlištními obcemi (školství v severských zemích, Nizozemí, Belgii).

EU zformulovala jako doporučení zásad rozvoje školství:

- zásada rovného přístupu ke vzdělávání,
- zvyšování průchodnosti systému a odstraňování slepých uliček,
- snaha o zvyšování kvality vzdělávání,
- podpora účasti stále širších vrstev populace na vyšších úrovních vzdělávání,
- budování možností celoživotního učení,
- sepětí s potřebami společnosti a trhu práce.

Zásada rovného přístupu ke vzdělávání je zásadou vůdčí, kterou se různá opatření poměřují.

Dlouhodobě je nejviditelnějším projevem změn ve fungování školských systému prodlužování doby vzdělávání. Prodlužuje se délka povinné školní docházky. V západoevropských zemích se zvyšuje podíl všeobecného středoškolského vzdělávání. Zvyšuje se také podíl účasti na předškolním vzdělávání.

Změnil se také postoj k selektivnosti (výběrovosti) vzdělávání. Snížila se výběrovost a také se měnily obsahy vzdělávání, tak aby byly „schůdné“ pro co nejširší skupinu studentů. Zároveň se mění obsah vzdělávání směrem k větší uplatnitelnosti v praxi. Německo a postkomunistické země si zachovaly výběrové školství, především severské země vytvořily systém podobný tzv. „sjednocené“ škole a dopracovaly se k systémům s velmi nízkou úrovní selektivnosti. (např. Švédsko, Finsko, Dánsko, Španělsko, Irsko a Spojené království).

Změny se dotkly také organizace a správy školství směrem k efektivnějšímu fungování školských soustav. V zemích EU je zodpovědný za školství stát a to v rozhodující míře. Ve federacích (např. Německo) je zodpovědnost na jednotlivých zemích federace. Stát stanovuje rámcové cíle vzdělávání a obsah (tzv. kurikulum), zodpovídá za kvalitu a kontroluje ji, poskytuje na školství peníze.

Tento stav doplňuje snaha o deregulaci a decentralizaci systémů. Zvyšuje se autonomie škol a místních orgánů a zapojují se všichni aktéři vzdělávání (žáci a jejich rodiče, obce a zaměstnavatelé). Cílem je efektivní řízení škol. Stanovená celostátní pravidla a zesílená kontrola se týká také soukromých a církevních škol. Veřejná služba je tak zajišťovaná nestátními subjekty, které za stanovených podmínek a kontroly financuje stát. Ve stejném postavení jsou také alternativní školy (waldorfské, montessoriovské apod.). Příkladem zemí s velkým podílem soukromých škol je Nizozemí a Belgie. V EU jen výjimečně školy fungují v tzv. ziskovém režimu.

Cíle a obsah vzdělávání

Evropa zažívá „boom“ vzdělávacích či alespoň kurikulárních reforem. Část zemí své pedagogické dokumenty vytváří zcela nově (postkomunistické země) jiné je inovují. Národní iniciativu doplňuje iniciativa nadnárodní. V evropských zemích je postupně zaváděn koncept klíčových kompetencí, který byl definován Evropskou komisí. Kritériem při definici klíčivosti bylo, že se jedná o životní „dovednosti“ – kompetence, potřebné pro všechny členy společnosti, nezávisle na pohlaví, třídě, rase, rodinném původu, mateřském jazyce. Za rozhodující vzdělávací potřeby byly označeny tyto učební oblasti (znalosti, dovednosti, hodnoty, očekávání). Později bylo chápání klíčových kompetencí rozšířeno o jejich směřování k „dobrému životu“ jedince a byla přibrána hlediska etická, ekonomická, kulturní a hlediska společenských zvyklostí.

V roce 2002 byl schválen seznam osmi oblastí vzdělávání. Jednotlivé země pro tyto oblasti zpracovávají požadované klíčové kompetence. Členským zemím také bylo doporučeno věnovat pozornost jazykové výuce již v raném věku dětí a využití výpočetní techniky ve výuce.

Vzdělávací oblasti:

- komunikace v mateřském jazyce
- komunikace v cizích jazycích
- informační a komunikační technologie
- matematické, přírodovědné a technické obory
- podnikatelství
- mezilidské a občanské kompetence
- umět se učit
- obecný kulturní přehled

Nová kurikula jsou vytvářena širším spektrem odborníků (Polsko a další). O zdu reformy rozhoduje zavádění kurikula do praxe a jeho podpora. Kurikula jsou většinou ověřována v pilotních školách (Nizozemí, Rakousko). Zavádění reformních kroků ve většině zemí provází školení učitelů (ve Finsku je například hrazeno státem), školy si vyměňují zkušenosti a o novinkách reformy je systematicky informována veřejnost.

Kurikula jsou dvoustupňová a ctí tak autonomii škol. Na centrální úrovni se stanoví rámcové kurikulum a na jeho základě vznikají na školách vlastní vzdělávací programy, které školám umožňují dotvářet obsah podle svých potřeb. Důraz je kladen také na digitální (počítačovou) gramotnost a také na jazykové vzdělávání a to tak aby občané EU hovořili (komunikovali) dvěma jinými než mateřskými jazyky národů EU.

Je nutné poznamenat, že školské systémy se vyznačují velkou „stabilitou“ a ne vždy se hladce daří pro reformu získat všechny zainteresované. Jde o složitý proces, spojený nutně s důkladnou diskuzí mezi širokou a odbornou veřejností, politickou reprezentací.

Evaluace, řízení a financování škol

Decentralizace a autonomie škol vyžaduje dobrou zpětnou vazbu. Na úrovni škol ji představuje vlastní evaluace škol, která je základem pro korekce vzdělávacích programů na úrovni školy. Další složkou hodnocení školy je školská inspekce. Ve většině zemí převládá týmová inspekce. Intenzivně se pracuje na ukazatelích kvality, které by reflektovaly komplikovanou realitu. Jednotlivé země také hledají prostředky, jak zajistit stejnou kvalitu výuky na školách. Přípravují se reformy maturitních zkoušek (viz. u nás státní maturita). Některé země testují plošně znalosti a dovednosti žáků. Další možnosti, jak měřit kvalitu vzdělávacího systému, jsou mezinárodní výzkumy (například výzkum PISA a další).

V řízení škol se prosazuje decentralizace pravomocí na nižší samosprávné celky. Finanční toky zůstávají většinou v rukou státu (především mzdy). V zemích jako Spojené království, Švédsko, Finsko, Dánsko se objevují tendence k decentralizaci financování.

Příklady průběhu reformy v několika zemích EU

Většina zemí EU mění své vzdělávací systémy a to na základě doporučení a trendů v ostatních zemích EU. Tyto reformy jsou ovlivněny tradicemi jednotlivých zemí a tím, jak jednotlivé země měnily a reformovaly své systémy v minulosti. Nejbouřlivější změny nastaly v postkomunistických zemích, Španělsku a Portugalsku. V těchto zemích se změny v systémech dají považovat za zásadní a v základech věrně kopírují doporučení EU. Jiná situace je v Británii a Nizozemí.

Velká Británie

Británie má tradici velké autonomie jednotlivých škol. Ředitelé těchto škol mají velké pravomoce a rozhodují o směřování školy. Mají velkou finanční nezávislost, tradičně existují rady škol. Část škol (střední) je financována prostřednictvím agentur. Stát reguluje školy kromě období našich školských úřadů (součást samosprávy), především inspekci a poradenskou síť nezávislých poradců. Důležitým nástrojem je sebehodnocení škol. Nezávislé poradce si najímá také inspekce pro inspekční činnost. Stát také kontroluje plány rozvoje školy, které definují cíle zlepšování kvality školy. Tyne jsou definovány legislativně.

Nizozemí

Nizozemí reguluje svůj vzdělávací systém podobně jako Velká Británie. Specifický jev Nizozemí velký podíl církevních, alternativních a soukromých škol. Výuka je charakterizovaná pestrostí a inovačními metodami. Značná zodpovědnost je vyvážena podporou škol a učitelů. Důraz se klade na zodpovědnost všech účastníků vzdělávacího procesu a to také žáků, do vzdělávání aktivně zasahují rodiče. Reforma přetíženého kurikula směřuje k zjednodušení a zakomponování prvků výuky žáků doma.

Obě země mají veřejnosti přístupné dokumenty škol a transparentní veřejně přístupné financování. Kvalitní inspekční systém podpory učitelů a škol. Vznikají také odborné školy s kombinovaným profilem (všeobecný s odborností).

Dánsko, Finsko, Švédsko

Dánsko, Finsko a Švédsko postavily své vzdělávací politiky do středu společenských debat. V těchto zemích (především pak ve Finsku) se podařilo zvýšit podíl vysokoškoláků v populaci a to nejen investicemi státu, ale také vytvořením prostupného vzdělávacího systému, ve kterém je populace co nejdříve doba vyučována ve všeobecném vzdělávacím cyklu.

Dánská legislativa je formulována velmi obecně a tak nebrzdí dynamiku změn a povedlo se otevřít školy mimoškolním aktivitám a vlivům. Škola se tak stala místem života komunity a komunita s rodiči má možnost soustavu ovlivňovat.

Německo, Rakousko

Německo a Rakousko se po zveřejnění špatných výsledků dětí v mezinárodním výzkumu PISA na konci devadesátých let rozhodly své systémy změnit. Po veřejné diskusi zahájily práci na vzdělávacích standardech, které rámcově definují úroveň vzdělání na základě konceptu kompetencí. Obě země zápasí s konzervativním vzdělávacím systémem, který je vysoce selektivní a to především na základě sociálního původu. Německo také zápasí s roztržitostí svých systémů (jedná se o federativní stát, každá země má vlastní vzdělávací systém). Rakousko vytváří standardy jako vodítko pro učitele a školu. Napomáhá škole v sebehodnocení a kontrole své práce. Standardy jsou znázorňovány v příkladových úlohách. Ty objasňují jak prakticky naplnit standardy. Plnění standardů je kontrolováno prostřednictvím testů centrální institucí. Kurikulum je dvoustupňové, školy píšou interní učební plány.

Polsko

Polsko se vydalo podobnou cestou jako Česká republika. Autonomie škol, zodpovědnost učitele za výsledek práce a také za směřování, kurikula na úrovni škol a stát definuje programové základy, změna kvalifikací učitelů, odklon od encyklopedismu, integrované předmětové celky.

Zdroje:

Rýdl, K.: Inovace školských systémů. Praha: ISV, 2003

Evropská Unie a vzdělávání – příloha Učitelových novin 22–23/2003

(http://www.ucitelskenoviny.cz/docs/eu_vzdelavani.pdf)

Reformuje
celá
Evropa

Tabulka: Řízení a financování vzdělávání v EU

CENTRALIZOVANÉ

Základní školy

Stát rozhoduje o přidělování Belgie, Irsko, 2. stupeň ZŠ v Lucembursku, veškerých finančních prostředků: Portugalsku, ve Španělsku některé školy v Rakousku

Stát řídí a financuje pracovníky, Řecko, Francie, Itálie, Nizozemsko a 1. stupeň ZŠ, ostatní kategorie výdajů svěruje v Lucembursku a Portugalsku. V Německu do pravomoci regionu či obcí a na 1. stupni ZŠ ve Španělsku nahrazují stát (ty je hrají ze státních dotací, regionální orgány (spolkové země, respektive popřípadě z vlastních zdrojů): autonomní oblasti)

Střední školy

Stát řídí a financuje pracovníky: Rakousko, Francie, Irsko, Španělsko, Itálie, Portugalsko

Stát uplatňuje svou centrální úlohu Nizozemsko, Spojené království prostřednictvím pověřených agentur:

DECENTRALIZOVANÉ

Základní školy

Řízení a financování vzdělávání bylo Švédsko, Dánsko, Finsko decentralizováno až na úroveň obcí. Obce v těchto zemích navíc mohou dále převádět získané kompetence až na školy.